

DOSTOYEVSKIYNING JAHON ADABIYOTIGA TA'SIRI

Qosimova Sevara

Adabiyotshunos magistri, tadqiqotchi

e-mail: qosimovas2404@gmail.com

ANNOTATSIYA

Fyodor Mixailovich Dostoyevskiy bir necha katta rus yozuvchilaridan biri sifatida taniladi va uning asarlari jahon adabiyoti rivojiga katta ta'sir etdi. Uning kitoblari chuqur psixologiyasi, falsafiy g'oyalari bilan ajralib turadi. 2 yil oldin mashhur rus yozuvchisi Fyodor Dostoyevskiyning 201-yilligi nishonlandi. U faqat rus adabiyotida emas, balki jahon adabiyoti va madaniyatining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan, zo'r ijodkor va publitsist bo'lib tanilgandi. U o'zining ravon va uzoqni ko'radigan fikrlari bilan mashhur.

Kalit so'zlar: madaniyat evolyutsiyasi, adabiy meros, publitsistik asarlar, adabiy munozara.

ANNOTATION

Fyodor Mikhailovich Dostoyevsky is known as one of the few great Russian writers, and his works greatly influenced the development of world literature. His books are distinguished by deep psychology and philosophical ideas.

2 years ago, the 201st birthday of the famous Russian writer Fyodor Dostoyevsky was celebrated. He was known as an excellent creator and publicist, who greatly influenced the formation of world literature and culture, not only in Russian literature. He is known for his fluid and far-sighted thoughts.

Key words: cultural evolution, literary heritage, journalistic works, literary discussion.

АННОТАЦИЯ

Федор Михайлович Достоевский известен как один из немногих великих русских писателей, и его произведения оказали большое влияние на развитие мировой литературы. Его книги отличаются глубокой психологией и

философскими идеями. 2 года назад отмечался 201-й день рождения знаменитого русского писателя Федора Достоевского. Он был известен как прекрасный творец и публицист, оказавший большое влияние на формирование мировой литературы и культуры, не только русской. Он известен своими подвижными и дальновидными мыслями.

Ключевые слова: культурная эволюция, литературное наследие, журналистские произведения, литературная дискуссия.

Fyodor Dostoyevskiyning adabiy merosi jonli va serqirra personajlar yaratish qobiliyati bilan ajralib turadi. Uning qahramonlarida ko‘pincha inson tabiatiga xos bo‘lgan turli qarama-qarshiliklar, qahramonlik va oliyjanoblikdan tortib, yovuzlik va pastkashlikgacha bo‘lgan qarama-qarshiliklarni o‘zida mujassam etgan. Dostoyevskiyning asarlari bu ikkilanishlar o‘rtasidagi qarama-qarshilikni ko‘rsatib, u qahramonlarining hayoti va taqdirini qanday shakllantirganini, shuningdek, ularning butun jamiyatga ta‘sirini ko‘rsatadi. Dostoyevskiy adabiy asarlarining yana bir o‘ziga xos xususiyati uning chuqur falsafiy teranligidir. U o‘z asarlarida hayot mazmuni, erkinlik, mas‘uliyat, adolat, axloqiy qadriyatlar kabi muhim mavzularni chuqur o‘rganadi. Dostoyevskiy asarlari nafaqat insonda savollar tug‘diradi, balki o‘z nuqtai nazarini taqdim etadi, o‘quvchilar o‘rtasida munozara va muzokaralarni kuchaytiradi.

Dostoyevskiyning ta‘siri rus adabiyot doirasidan tashqariga chiqib, jahon adabiyotining rivojlanishiga chuqur ta‘sir ko‘rsatadi. Uning asarlari ko‘plab yozuvchi va mutafakkirlarni, jumladan, Lev Tolstoy, Fridrix Nitsshe, Jan-Pol Sartr va boshqalarni ilhomlantirgan. Psixologik romanlarning asoschisi sifatida Dostoyevskiy zamonaviy adabiyot va madaniyat evolyutsiyasida muhim rol o‘ynadi. Fyodor Dostoyevskiy ijodi falsafiy mazmun va intellektual g‘oyalarning chuqur rang-barangligi bilan ajralib turadi. Yozuvchi o‘z asarlarida iroda erkinligi, axloq, adolat, e‘tiqod, gunoh, najot kabi mavzularni keng tadqiq etadi. Dostoyevskiy ijodidagi markaziy falsafiy tushunchalardan biri bu shaxs erkinligi g‘oyasidir. Muallifning fikricha, harakat tanlash va o‘z qilmishi uchun javobgarlik shaxs erkinligi doirasidadir. “Jinoyat va jazo”

romanida bosh qahramon Raskolnikov jinoyat sodir etadi va vijdon azobi bilan kurashadi, erkinlik va axloqiy qadriyatlar o'rtasidagi ichki kurashni tasvirlaydi.[1]

Dostoevskiy axloq va adolat masalalariga ham murojaat qiladi. "Aka-uka Karamazovlar"da Ivan, Dmitriy va Aleksey Karamazov kabi qahramonlar turli axloqiy doiralarni ifodalaydi. Muallif ezgulik va yovuzlikning mohiyatini, shuningdek, adolat, axloq, iymon va aql o'rtasidagi munosabat haqidagi savollarni taqdim etadi.

Dostoevskiy asarlaridagi bu falsafiy mavzularning nozik tadqiqi uning adabiy merosiga chuqurlik qo'shib, o'quvchilarni o'ziga rom etib, insoniyat borlig'ining murakkabliklari haqida mulohaza yuritishda davom etuvchi g'oyalarning boy uyg'unligini hosil qiladi. Fyodor Dostoevskiy o'zining adabiy asarlarida diniy mavzularga katta ahamiyat bergan. U iymon va dinning inson hayotidagi o'rnini o'rganib, Xudoning borligi va ilohiy rahmatga oid savollarga javob berdi. "Jinlar" romanida muallif ateizm va e'tiqod o'rtasidagi qarama-qarshilikni chuqur o'rgangan bo'lsa, "Telba"da asosiy qahramon knyaz Mishkin qutqarish mavzusi uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qildi. Dostoevskiy, ayniqsa, "Jinoyat va jazo", "Telba", "Aka-uka Karamazovlar" kabi asarlari bilan mashhur bo'lib, unda u o'z qahramonlarining murakkab ichki dunyosini yorqin tasvirlab, ularning axloqiy ikkilanishlarini, o'ziga xos his-tuyg'ular bilan kurashlarini, ijtimoiy, diniy va axloqiy masalalar, shuningdek, vaqtning ruhiy mohiyatini tasvirlab bergan. Fyodor Dostoevskiyning adabiy asarlaridagi muhim mavzularni o'rganishi gunoh va najot mavzularini qamrab oladi. Muallif insonning gunoh va xatoga moyilligini ko'rsatadi, shuningdek, qutqarilish va qiyinchiliklarni yengish yo'lini belgilaydi. Bosh qahramon knyaz Mishkin jamiyatdagi shafqatsizlik va ikkiyuzlamachilik o'rtasida samimiy, insoniy mehr-shafqat va halollikni o'zida mujassam etgan shaxs sifatida tasvirlanadi. "Telba" asarida Dostoyevskiy jamiyatda rahm-shafqat yo'qligi va ikkiyuzlamachilikka qarshiligini ta'kidlab o'tadi.[2]

Xullas, Dostoyevskiy asaridagi falsafiy-intellektual g'oyalar inson tabiati, erkinligi, axloqi, e'tiqodi va najotining murakkabligini aks ettiradi. Uning bitiklari o'zining adabiy uslubi va o'ziga xos xislatlari bilan o'quvchilarni o'ziga rom etib, ularning qalbida unutilmas iz qoldirib, zamonaviy dunyomizda qiziqish va bahs-munozaralarni uyg'otadi. Fyodor Dostoyevskiy o'zining adabiy faoliyati bilan bir

qatorida publitsist sifatida ham katta rol o'ynadi. U o'z davrining turli ijtimoiy, siyosiy va falsafiy muammolari haqida o'z fikrlarini maqolalari, bayonotlari, faol yozuvlari orqali ifodalagan. Dostoyevskiy jamiyat hayotining diqqatli va tahliliy kuzatuvchisi edi. U nafaqat voqealarni tasvirlab berdi, balki jamoatchilik fikriga ta'sir o'tkazishni maqsad qilib, o'z g'oyalarini yetkazishda faol ishtirok etdi. U o'zining publitsistik asarlarida keng ommaga murojaat qilib, odamlarni o'z-o'zini takomillashtirishga, jamiyatdagi muammo va kamchiliklarni bartaraf etishga intilishga da'vat etgan. Dostoyevskiy o'zining publitsistik asarlarida erkinlik, axloq, din, milliy o'zlik va ijtimoiy adolat kabi muhim mavzularga murojaat qildi. U rus madaniyati va ma'naviyatini saqlab qolish va rivojlantirish tarafdori bo'lgan. G'arb mafkura va qadriyatlarini tanqid qildi.[3]

Dostoyevskiyning publitsist sifatidagi roli o'z fikrlarini ifoda etishdan tashqariga chiqdi; u o'quvchilar o'rtasida munozaralar va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirdi. Uning asarlari ko'pincha qizg'in munozaralar va muzokaralarga sabab bo'lib, zamonaviy jamiyatni tushunish va mulohaza yuritish uchun dolzarb va qimmatli bo'lib qoldi.

Fyodor Dostoyevskiy adabiyot tarixidagi eng nufuzli yozuvchilardan biri hisoblanadi. Uning xizmatlari rus va jahon adabiy an'alarining rivojlanishiga, shuningdek, kengroq falsafiy va madaniy fikrga katta ta'sir ko'rsatdi. Dostoyevskiy inson psixologiyasining nozik tomonlarini chuqur va aniq o'rgangan birinchi yozuvchidir. Uning asarlarida personajlar axloqiy ikkilanishlar, ichki qarama-qarshiliklar va o'z ichki hissiyotlari bilan kurashadi. U inson ruhiyatining teran va murakkab tabiatini tasvirlab, har bir shaxsning o'ziga xos ezgulik va yomonlik qobiliyatini ko'rsatib berdi. Uning inson psixologiyasini o'rganishi nafaqat Rossiyada adabiyotni shakllantirdi, balki butun dunyodagi ko'plab keyingi yozuvchilar uchun asos bo'lib xizmat qildi. Dostoyevskiy Lev Tolstoy, Anton Chexov, Frans Kafka va boshqalar kabi adabiyot arboblari ta'sir ko'rsatib, ularni yangi, teran va murakkab xarakteristikalar yaratishga ilhomlantirdi. Dostoyevskiy asarlarida shaxslarning ruhiy va hissiy holatlari tasvirlangan, ijtimoiy muammolarni hal qilish va ekzistensial voqelikni tadqiq qilish turli til va uslublar orqali ifodalangan. Aslini olganda, Dostoyevskiy asarlarida inson ongi va ruhiyati tasviri, ijtimoiy murakkabliklarni o'rganish, dunyoviy muammolarni tasvirlash turli til va uslublar orqali ifodalangan poydevor unsurlariga

aylandi. Bu esa, o'z navbatida, uning adabiy merosini keng va bebaho bo'lishini ta'minladi.[4] Fyodor Dostoyevskiy o'zining adabiy asarlarida shaxs erkinligi, hayotning mohiyati, axloq va din kabi muhim axloqiy va falsafiy masalalarni o'rgangan. U talabalarni murakkab axloqiy qarashlar bilan tanishtirdi, ularni o'z qadriyatlari va e'tiqodlariga shubha qilishga majbur qildi. Bu savollar va mavzular ko'plab keyingi adabiy asarlar uchun asos bo'lib, Albert Kamyu, Fridrix Nitsshe, Jan-Pol Sartr va boshqalar kabi yozuvchilarga ta'sir ko'rsatdi. Dostoyevskiyning o'z asarlarida inson tabiati, iroda erkinligi, adolat va zamon tabiatiga oid muhim falsafiy izlanishlarni o'rganishi zamonaviy yozuvchi va mutafakkirlar uchun chuqur mulohazalar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Uning asarlari yozuvchilarni ilhomlantirdi va 20-asr falsafiy va adabiy munozaralarning muhim qismiga aylandi. Fyodor Dostoyevskiy adabiyotda adabiy uslub va tilning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Uning murakkab va mufassal ta'riflari, keng qamrovli tili, rang-barang ritmik naqshlari va turli uslubiy vositalardan foydalanishi yozuvchilar uchun yangi paradigma yaratdi. Rossiyada ham, xorijda ham ko'plab mualliflar uning uslubi va tiliga taqlid qilishga intilishgan. Fyodor Tyutchev, Anna Axmatova, Jeyms Joys va boshqa yozuvchilar undan ilhomlanishgan. Umuman olganda, Dostoyevskiyning rus va jahon adabiyotiga ta'sirini baholash, jahon va rus adabiyotini uning ijodisiz tasavvur qilish qiyin. Uning asarlari inson tabiati, psixologiyasi va hayot mazmunini tushunish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Dostoyevskiy adabiyot tarixida o'chmas iz qoldirib, butun dunyo bo'ylab yozuvchilar va kitobxonlarning avlodlarini ilhomlantirishda davom etmoqda.[5]

Dostoyevskiy asarlaridagi isyonkor xarakterning asosiy va ahamiyatli konsepsiyasi barcha evolyutsion tendentsiyalar va ta'sirlarning rivojlanishini kutish bo'lib xizmat qiladi, uning ijodiy ifodasi uchun asos yaratadi. Bu global adabiyot tomonidan qabul qilingan siyosiy imperativdir. Bu jihat Dostoyevskiyning inkor etishga urinishlarni tan olishga imkon beradi, chunki u nafaqat "rus ruhi" ning ma'naviy o'zgarishi va izlanishlarini qamrab oladi, balki umuminsoniy ruhga, xususan, Yevropa mohiyatiga ham kiradi. Fyodor Mixailovich Dostoyevskiy buyuk rus yozuvchisi sifatida taniladi va uning adabiy merosi jahon adabiyoti rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning mashaqqat va sinovlarga boy tarjimai holi chuqur falsafiy va aqliy g'oyalar bilan sug'orilgan asarlarida

o‘z aksini topgan. Dostoyevskiy ham faol publitsist bo‘lib, ijtimoiy-siyosiy mavzularda o‘z fikrlarini bildirgan. Uning ijodi adabiyot tarixida o‘chmas iz qoldirdi va uning ta’siri bugungi kungacha saqlanib kelmoqda.

Adabiyotlar/Литература/References:

1.Gaidarova D.S. F.M asarlarida psixologizm. Dostoevskiy // Tibbiy Internet-konferentsiya xabarnomasi. – 2016 yil. – 6-son. - 488-bet.

2.Golysheva K.V., Gabidullina R.R. F.M ijodi misolida Rossiyadagi ekzistensializm. Dostoevskiy // XXI asr talabalarining ilmiy jamiyati. Ijtimoiy fanlar: to'plam. Art. mat bo'yicha. XXVII xalqaro stud. ilmiy-amaliy konf. (Rossiya, Novosibirsk, 09.11.2014) No 12(27). [Elektron resurs] URL manzili: [http://sibac.info/archive/social/12\(26\).pdf](http://sibac.info/archive/social/12(26).pdf) (kirish sanasi: 21/01/2022).

3.Pavlenko A. N. Dostoevskiy va rus ekzistensializmining tug'ilishi. "Yer osti" odami // Slavyan madaniyatlari byulleteni. – 2015. – B. 11-25.

4.Yakushin N.I.F.M. Dostoevskiy hayoti va faoliyatida. – M.: Ruscha so'z, Moskva, 2000. – 127 b.

5.F.M. Hamraliev. 20-asr adabiyoti. T., 2005 yil.